

Insemnările lui Neculai Manea

(Urmare)

Crăciunul anului 1892.

I.

Cind am pornit din București, am avut o simțire foarte curioasă. Nu eram vesel, nu eram mihnit; mai curînd mă simțeam turburat, în fața zilelor viitoare și a drumului necunoscut pe care mă îndreptam. Cine mai are îndoelile omului slab, la vîrsta mea? Bucățica de pîne, grozăvia aceasta pe care prea mulți o dobîndesc și o minîncă în lacrimi, o aveam. Griji nu mai erau grămădite în juru-mî. — Dar fuseseră odată. Poate ascunzătorile neștiute ale ființei mele mai aveaî amintirea și spaima trecutului: și-mî adiaî prin suflet acuma cele din urmă tremurări ale durerilor încercate.

Doisprezece ani am stat în București. Am pățimit și m'am îngropat acolo. Toate legăturile cu ce fusese odată, în urmă-mî, se rupseseră. Dragostea pentru bătrîniî meî și pentru locurile copilăriei poate mai trăia, dar eî n'o mai deosebeam în mine. La douăzeci de ani dintr'odată am început a face școală într'o lume necunoscută și turburată: și poate de-aceia am fost ca un copil, am fost un întîrziat, și m'am izbit în toate părțile, învățînd numai prin durerile inimei mele. Și totuși, poate încă n'am învățat.

În tren, atunci, în cea din urmă zi a lui Argust, printre nehotărîtele simțiri care zăceau în mine, începură a străbate și gînduri mai limpezi, și-mî amintii de planurile mele c'o căsuță liniștită și albă, într'o stradă ferită de zgomote, în orășelul moldovenesc cătră care mă îndreptam. Cugetînd mai îndelung la urma urmei, nici nu se putea—îmî făceam eu socoteală—să nu găsesc pace în tihna de-acolo. Bucuriî puține, dar și dureri puține. Sufletele și-au păstrat mai bine seninătatea lor, într'o vieată mai ușoară și mai aproape de natura care face mai bunî pe oameuî.

Mă mai gîndeam, după aceia, și la casa părintească de pe valea Moldovei. Din drumul meî, mă hotărisem să mă opresc

măcar o zi. Trebuia să mă împac cu mine-insuși; dragostea pentru pămintul anilor tineri deodată tresărise la lumină. Zăcuse ca inmormintată ani, cit suferisem amar; apoi, după cele din urmă dureri mari, îndrăznise și ea, sfoasă, să-și aducă mingierile.

Cu o căruță arvonită în grabă, de la stație am făcut drumul într'un ceas și jumătate. Parcă mai scăzuse și se rărise pădurea Miroslovei. Era liniște intrinsa cași odinioară, răsuna ca supt o boltă huruitul roților, și cind Rominul care mă ducea opri caif, se auzea deslușit ici-colo, ca o ploae rară, cum cado jrut de pe ramuri pe frunza uscată a anilor trecuți.

În deal, de unde se vede, lângă sticiera apelor, satul, fiinta lui Bănuț nu mai era. Stilpul înnegrit, în strălucirea diatinetii se innăița fără cumpănă; ghizdele se risipiseră.

«Era ș'o leacă de șandrama aici... întrebaî eu pe Romin.

— Era, dar s'aî stricat toate».

În sat, căsuțele foarte lăcute printre pomii liveziilor. Casa cea mare a popei, de lângă biserica veche și surită de ploî, mi se părea acuma mică, scundă, cu ferestrele înguste, cu dranița înnegrită de vechime și umezeală și plină de mușchiu verde. Mică era și bojdeuca bătrînilor, acoperită cu stuh și pae; dar chenarele albastre de la ferestruici erau trase drept, varul pe pereti era proaspăt dat și dinnaintea ușei, pină'n părul cel bătrîn cu pere harbuzești, pajîstea era foarte curată. Imi sări în-tăiu îgnainte hăbăind lenes un cățelaudru cu capu rapărțit parcă drept în două printre ochi: jumătate alb și jumătate negru. C'uu ochiu întunecat parcă mă privea crant și cu cellat parcă ridea.

Bătrînul își vri dia casă, capu 'n geam, apoi îi auzii cizmele tropăind în tiadă. Nu știa ce să spue, nu găsea vorbe, dar era foarte vesel, își tot trecea degetele prin barba cărunță și-i sticleau ochii. Maica, mititică și slabă, își pipăi speriată polcuța, se ridică de lângă vatră cu ochii mari, latînse minile, mă cuprinse, își puse buzele domol pe umărul meu sting, apoi alipindu-și de mine fruntea, inceptu să plîngă ca 'ntr'o durere mare.

«Ho, babă, strigă tata clatinîndu-și pletele albe. Ce-l bocăști? Doar n'a murit. A venit să te vadă... Lasă-l să între în casa ast' curată; ce-l tot tragî spre vatra ta?...»

Bătrîna șop'ea încet, innăbușit: «Dragul mamei, dragui mamei»... Apoi inceptu a-și șterge cu dosul palmelor, uitîndu-se într'o parte, obrazul zbrcit, ofilit, umezit de lacrimi.

În odaia veche pe care o cunoșteam așa de bine, cu culmea ei, cu lăzile de Brașov, cu ștergarele în patru ițe, cu scorțurile colorate, cu mirodenia florilor uscate, mă așezaî supt icoane, pe laviță, cu bătrîniî lângă mine. Mama ofta încet, cu amar; bătrînul mă privea liniștit și senin cu ochii lui limpezi, căpril, supt fruntea increțită, zbrcită, de brumele anilor mulți și grei.

Mă întrebaî rar și dădeaî cu luare-aminte din cap la căspunsurile mele, privîndu-mă țintă.

«Ș'apoi acū de unde vii? zicea bătrînul.

— De la București. Acū mă mut de-acolo; vin mai aproape, încoace, în alt tirg.

— Era departe acolo unde erai, dragul mamei, așa-i că era departe? zise mama încet.

— Firește că era departe! rosti bătrînul. Tocmai în jos, în colo...

— Așa-i, așa! șopti bătrîna oftînd.

O vreme tăcurăm. Prin sufletul meu parcă trecea o adiere moale, care venea ca din depărtări și din trecut, do pe tristețea unor mormînte. Părinții mei care mă iubeau ședea lingă mine. Mă priveau; și vorbeam domol, ca niște străini care n'au ce-și spune.

«Da' ești tot în slujbă? Tot profesor?»

— Apoi da, slujba asta nu se pierde.»

Bătrînul dădu grav din cap de sus în jos în semn de înțelegere. Mama tăcu; lucrul acesta nu-l putea ea înțelege; și iar ofta și-și șterse ochii. Apoi se aplecă, privi pe fereastră și rosti lin:

«Iaca vine și Catincuța dela apă...»

Catincuța era soră-mea cea mică, numai de șaisprezece ani.

«Hei! acū i fată mare, grăi bătrînul rizînd, acū împletește cozi și ese la joc... Ca nîni-pîmîni o mărît și pe asta... Cautăm un băet cu slujbă... dă... să nu dee de rușine...»

Mama se plecă spre pieptul meu și șopti o întrebare tainică:

«Niculiță, da'... cuconița... nevasta ce face?...»

Răspunsei greu: «Bine...» Și valuri de amărăciune îmi tremurau în piept, deșteptînd de-odată răsunete din durerile crude care trecuseră. Ce puteam să spun părinților mei? Ce puteau înțelege ei din amarurile mele, și din cea din urmă grozavă durere, care-mi răcise inima ca'n ceie mai sălbatece geruri ale unei ermi din altă lume? Gemui încet: «Bine...» Și bătrînul dădu încredințat din cap:

«Apoi cum să fie?... Dacă dă Dumnezeu ș'o duce bine, și-i sănătoasă...»

— Noi n'am văzut o niciodată... șopti cu rușine parcă mama. — Iar bătrînul se aplecă, se întinse spre tindă și începu a chema vesel:

«Catincuță... Catincuță... Ia vină, fată, încoace, degrabă... Iaca vra să te vadă Niculiță... Hai... E! hai mai repede... doar ți-i frate... Ce umbli parcă calci în străchini?»

Soră-mea mă privea din prag, rumănă cu ochii ei mari, căprii, lucitori. Voia să ridă, își frămînta minile. Bătrînul se sculă, pași pănă la dînsa, o apucă de umăr și o împinse pînă la mine.

«Ce mai faci, Catincuță?»

Ea se aplecă și-mi sărută mîna. Îmi pusei buzele pe fruntea ei lăcie. Mă întorsei spre bătrîni apoi:

«A crescut mare și s'a făcut frumoasă...»

Bătrînii dădeau din cap încredințați și ei de aceasta, iar fata, rușinoasă, sta înaintea-mi și-mi arunca priviri furișe, ca unui străin.

Bătrînul porni după aceea spre crîșmă, ca s'aducă o leacă de băutură. Mama porni pe Catincuța să prindă o găină. Și'n vremea aceasta poarta se izbi și o femeie voinică, grasă, intră în ogradă. Păturindu-și fustele pe dinsa, se apropia repede desculță, gifiind. Cunoscui numai decît pe soră-mea cea mai mare, Ancuța, dar se schimbasesc mult decînd n'o văzusem, era mai plină, mai groasă și avea o infățișare de osteneală și de mihnire. Era îmbrăcată parcă tot cu aceeași fostă de stambă și cu aceeași polcuță mohorită. Cînd mă văzu, se opri, își așeză pe spate costițele, parcă atunci își aducea aminte de ele, apoi se apropiă și mă sărută pe obraji.

«Dragu' mamei! nici nu credeam c'am să-l mai văd...» zise bătrîna de lîngă vatră, și se uita la mine printr'un painjenis de lacrimi.

Veni și Iordache al Ancuței într'un tîrziu, un om greoiu, cu fruntea îngustă, gros în grumaz, cu ochii mici, negri, îngropați sub frunte. Vorbea rar și apăsat, vorbea într'una fără să sue, fără să coboare glasul, parcă ținea un ison sfirticat în cuvinte. Cînd văzu că am rămas singuri, începu să mi se jăluiască de soră-mea:

«Dumneata trebuie să știi, ești om învățat... La București, acolo, trebuie să se găsească mai ușor de lucru. Da'aici, la noi, e greu de tot dela o vreme... Abia imi pot ținea cei doi boi pe lîngă casă, ș'o vacuță, ș'un purcel... Da' vara, după ce gătesc grija ogorului, mă mai răped încolo și'n coace... În ziua de azi înțeleg eu că se trăește greu... Numai să-ți spun dumnitale: n'am cu cine mă 'nțelege... Ancuța asta numai vorba-i de dinsa... Eu acū înțeleg să mai stee omu' cîte-oleacă, să se mai hodinească, da' după ce face treabă... Ea nu, toată ziua șede, șede și iar șede... Cînd îi vremea lucrul îi eu, he-he, mă scol dezdedimineață, că 'nțeleg eu că altfel nu merge, și zic: Ancuța, cînd a fi soarele așa, de-asupra dealului, tu să mi fi gata cu mămăliga... Da' ea habar n'are... Și eu înțeleg că n'o trage inima la muncă și pace... Și eu muncesc de dimineață pînă în seară, de mă spetesc, și degeaba: n'am cu cine mă înțelege! Dacă n'am cu cine mă înțelege, ce să fac? Îi mai toc capul citeodată, ba o mai apuc la trei parale, dă, ca omul, doar oiū scoate ceva, să se mai hărniciească. Ea nu. Casa nemăturată, străchinele nespălate, păsările flămînde, copiii plîng în toate părțile, ș'apoi, cînd vin, nu-mai atîta știe: să ceară rachiū și pine...»

Începu să mi se îngreue capul de atîta vorbă. De la o vreme am prins o nu mai asculta la înșiruirea lui monotona de vorbe. Priveam pe ferestruica de lîngă mine la părul rotat sub care mă tolăneam de mult, de mult, foarte de mult, pe cînd eram copil în strae albe, și pe cînd se mișcau în juru-mi

aproape, blajini, cu prietenie, cu vorbă bogată, părinții mei și surorile mele. Dincolo era porțița și cărarea la prund, dincolo grădinile oamenilor pe cari am uitat cum îi chiamă...

În odaia de peste tindă se auzea plin, puternic, glasul bătrînului. Vorbeau și fetele. Iar glasul moale al mamei mi se părea așa de departe, așa de învăluit de lacrimi, ca din hotarul morții.

II.

Străin cum intrasem am eșit din satul meu; și cu inima îndoită multă vreme am căutat să deslușesc în mine adevărul, să măresc dragostea pentru biata bătrînă mai ales, care plîngea după mine cașicum pe vecie mă prăpădea.—Și străin m'am strecurat, în amurg, în orașeul în care de mult doream să vin, un orașel pe care niciodată nu-l văzusem, liniștit, tăcut, foarte tăcut mai ales. Mă gîndeam:

«De-acu a'ci voiți dormi ani de liniște... Aici mă voiți bucura de uitarea tuturor...»

Nelinistit, n'am putut închide ochii noaptea toată într'o odae umedă, în cel mai *fain* otel din țirg. Să fi fost trudit ca un hamal și tot n'ași fi putut închide ochii: o ciudată viață se desfășura în juru-mi. Nevăzută întâiu, simțită ascuțit apoi și cercetată la lumina pilpîitoare a unei luminări. Sculat dezdedimineață, am început a colinda pe uliți. Și multă vreme am rătăcit printr'un fel de hrube întortochiate din care izvorau aburi ca din bălți pline de miazme. Casute pitice grămădite unele în altele, plecate unele înaintea, altele pe-o coastă, abia ridicau pină la fața pămîntului geamuri murdare; și'n jurul lor, printre zăplazuri stricate, se zăreau păduri întregi de mărăcini alătura de lacuri de noroi, un fel de mări-moarte, pe malurile cărora cele mai fantastice și mai ciudate găini fără pene rătăceau, cei mai incovrigați mai ogirjiți și mai opăriți cîni cotileau, adulmecînd duzină de oale sparte, cioburi de farfurii și arsenaluri de tinichele. Un vardist uriaș se plimba căscînd cu sgomot și ștergîndu-și ochii de lacrimi, se plimba de ici colo, și cu cizmele-î uriașe se izbea din cînd în cînd într'un cazan de tablă frînt și ruginit ori zdrobea bucăți de sticlă care țipașu ascuțit. Și cum răsărea soarele, cum umplea de lumină paragina aceasta murdară, uși scunde începură a scîrții, capete zbîrlite se arătau, spăimîntate, orbite de strălucire; un popor întreg nevoiaș eșea ca să-și încălzească zdrențele în pulberea luminii; ploduri plîngeau cu jale, femeii țipașu, iar bărbați trîști, cu fețele palide, porneau în toate părțile, se amestecau, vorbeau limba aspră a neamului rătăcitor; și printre picioarele lor treceau cotcodăcînd găinile înspăimîntate; pe cînd ținci, cu șepci soioase în cap, începeau să zburătăcescă cu toate cioburile care le cădeau la îndămină pe cîinii slabi și jigăriți.

Deocamdată eram înspăimîntat și mă gîndeam cu jale la odăița liniștei mele. Mă gîndeam, și treceam prin ulițele acestea

ale durerii, nădăjduind să es undeva, în cîmp, la lumină, la aer liber. Aşa trecui printre şiraguri de duşeni care se deschidea; printre case leproase cu geamuri mari şi murdare, îndărătul cărora suna înăbuşit ciocanul cizmarului, ori daruia maşina croitorilor; printre cîteva case mai luminate de soare apoi; pe lingă o biserică cu acoperiş de tablă roşie, şi pe lingă gimnaziu. Mă oprii mulţămît: bine că o să am parte cel puţin de o clădire ca lumea, albă şi curată, veselă, în mijlocul unei grădini mari, cu flori felurite colorate printre şiruri de copaci mărunţi, tineri. Numai slovele care spuneau numele şcolii mi se părură prea mari, şi prea şterse de învălurilo ploilor. — De aici o uliţă urca lin undeva, la deal, pe lingă o grădină publică în care abia s'ar fi putut învîrta zece oameni, o grădină publică cu arbori tăiaţi şi schilodiţi în cele mai minunate chipuri. O uliţă urca undeva la deal, apoi cotea scurt. Şi cum păseam încet suind-o, cum făcui şi eu ocolul fără nădejdi mari, deodată îmi veni pe o filfire de vînt o adiere de răcoare, şi deodată înţelesei cu sufletul şi văzuî cu ochii uimiţi cum înaintea, pînă cine ştie unde, în livezi aurite de soare, se înşiră case albe, curate şi liniştite. Vra să zică era în tîrgul acesta şi o colonie rominească! Şi îndată toată fiinţa mi se găti pentru cea mai amănunţită cercetare, cu luarea-aminte cea mai încordată. La dreapta, la stînga, pînă în cîmp la margine, se întindeau uliţele acestei liniştite mahalale, ş'acolo în cîmp, la margine, o dumbravă întinsă de mestecenî se dezvăluia deodată, luminînd cîmpurile de luţernă din jur. Printre pletele rare, aurii, ale copacilor, două mierle se alungau cîrcîind înăbuşit, din guşă, apoi se azează undeva în frunziş, nevăzute, şi fluieratul lor subţire şi dulce curgea răsunător în pacea dimineţii. Şi munţii se vedeau de-acolo dela marginea dumbrăvii spre asfinţit, munţii depărtaţi, şterşi, dincolo de pădurile posomorite, albastre, cine ştie unde, în depărtări, într'un abur străvăzător ca un fum uşor, luminos.

În uliţa aceasta lungă, care sue la deal spre dumbravă, mi-am făcut cuibul. Am întrebat în două locuri şi îndată am aflat «că este o văduvă, cucoana Smaranda Pacu, care are de dat două odăi...» Nici nu-mi trebuia mai mult. Şi'ndată am intrat într'o ogradă plină de iarbă verde, şi curată, curată ca'n palmă. Întăiu îmi eşi înaintea un căţel rău, care lătra răguşit, cu ochii crunţi, scuturîndu-şi cît ce putea cojocelul de păr lung şi creţ. Un glas destul de gros strigă pe ferestrele deschise: «Ce-i, Parizache?» — Şi'ndată eşi şi cucoana Smaranda, o cucoană foarte grasă, cu două bărbi, c'o tufă de păr sălbatec lingă nasul turtit, imbrobodită cu grimea albă la cap, cu pestelcă albă dinainte, c'o mătură în mina stingă şi c'o cîrpă uriaşă în dreapta. Cînd mă văzu, se repezi undeva îndărăt, de mistui în vre-o tainiţă şi cîrpa şi mătura, pe cînd căţelul îşi scutura tot mai înfricoşat blana în juru-mi, lătrînd tot mai răguşit şi mai cu durere; după aceea începu să ţipe: «Parizache, vin' la mama, Parizache!»

Cînd am spus pentru ce tulbur liniştea uliţei Dealul-Măru-

lui, cucoana Smaranda începu să zîmbească cu bunătate și îndată obrazul cu nas turtit, cu tufa de păr sălbatec, se lumina: cucoana Smaranda avea doi ochi verzi foarte frumoși și blajini. La lucirea ei de zîmbet răspunse și Parizache: începu să-și fluture ca un steag coada grea, mormăind fericit sub mingierile a două mini pline și moi.

M'am așezat pe scaun, cum se cuvenea, într'o odăe în care nu socot-să fi fost un fir de praț, și nu înțelegeam rostul măturei și al cerpei uriașe. Cucoana Smaranda mi-a adus un pahar de apă rece cu brumă și o chiseă cu dulceți de cireșe negre.

«Apă ca asta nu se găsește nicăeri, zise dumnezei. Avem tîntina în ogradă. Dulcețul e făcut de noi...»

Îndată după aceea cucoana Smaranda își dădu toată osteneala ca să-mi pue nenumărate întrebări asupra vieții mele, a orașului de unde veneam; asupra rudeniilor, asupra prietenilor, asupra slujbei; apoi, după ce-și mulțami intrucitva curiozitatea, mă poști să văd odăile mele. Două oăzi pline de miros de flori variate. În una, un divan uriaș pentru dormit, cu macatură trandafirii, o scoarță înflorită pe perete, iconă de argint și candelă la răsărit; în cealaltă, în salonaș, mobile vechi de mahon, foarte lustruite, foarte curate, acoperite cu horbote, cu tălgerașe de lină sub sfeșnice și sub lampă, și cu un dulap plin de sticlări vechi cel puțin de treizeci de ani, de pe cînd s'a logodit cucoana Smaranda cu răposatul. Mi-a plăcut și livada în care dădeau ferestrele deia amîndouă odăile, o livadă plină de soare, cu pomi rari, cu iarbă ca mătasa. Și mai mult priveam la toate acestea cu sufletul plin de mulțumire, decît ascultam vorba necurmată, cu ușoară răgușală a cucoanei Smaranda, care-mi făcea istoria caselor, a fiecărei mobile, a fiecărui lucru, precum și istoria livezii, fără să uite pe a lui Parizache, plină de peripeții și de înduioșări.

Astfel m'a adus soarta aici, în odăițele acestea liniștite din ulița Dealul-Mărului. În citeva zile cucoana Smaranda a aflat tot ce-i dorea sufletul dela mine și, mulțumită fiind, m'a lăsat în pace. Am început să mă bucur de singurătatea mea, de *sihăstria* așa de îndelung visată. În toamna lină, mă așezam în jilț la o fereastră și primeam în față și'n suflet răcoarea și murmurul moale al livezii. Spre răsărit, departe, dincolo de virfurile copacilor, se vedea limpede din scaunul meu iazul Tîrgului strîns sub dealul repede al Movilăului; se vedea iazul cu lucirile lui de oțel, cu stufăriile întinse, până departe, departe, în răsărit, unde se pierdea într'o, negură care nu se istovea niciodată. În jur, în mahala, abia se simțea vieață. Cînd și cînd izbucneau strigăte, ori învăluri de vorbe; altfel era liniște desevirșită. Rare venea adierea slăbită a unui cîntec de fată, care lucra undeva, la o fereastră, plecată asupra gherghifului. Une-ori pornea vîntul și trecea fremătînd prin toate livezile din preajmă ca printr'o pădure; avea înmlădieri de cîntări încete, ori creștea vijelios, adînc și intristat, cu chemări ce parcă veneau din nesfirșite depărtări.

În toamna lungă, mai mult la geam, în jilțul meu am stat, lângă cărțile pe care mi le-am așezat aproape, pe horbota unui dulap lustruit. Nu eșeam decît cînd trebuia să mă duc la școală. Vremea cealaltă mă înmormintam: sufletul avea nevoie de pace, ca un bolnav ce era. Nu cunoșteam nici pe vecinii din dreapta, nici pe cei din stînga; nu cunoșteam pe nimene dintre locuitorii uliței. Pentru mine figurile tuturoră nu erau decît urabre fugare, dela margine, de lingă dumbrava de mestecenî, pînă lingă grădina publică, la *Farmacia Filipovici*, unde totdeauna stătea la fereastră, cu bărbia în palma dreaptă, un băiat palid și visător.

Mă gîndeam: Am vreme pe urmă să cunosc toate. Nici nu-mî trebuie vreme multă!

Până și în mijlocul colegilor am intrat cu greū, și cu greū am început să-i cunosc. Viața mea pe-atunci era plină de gînduri, plină parcă de oboseală, și de multe ori, cînd cîntările vințului tremurau în livezi și aduceau pînă la geamuri oftări și foșnetul melancolic al frunzelor moarte, mă întorceam cu gîndul înapoi, unde am lăsat o parte din sufletul meu, în vîfor, unde plîng clopote de-asupra mormintelor necunoscute.

III.

În fiecare dimineată cînd aveam ceasuri de clas—istoria—și cînd intram, de-obiceiū, cel întăiu dintre profesori, în curtea gimnaziului, găseam pe director plimbîndu-se pe aleile mărginite de flori, printre arborii mărunți pe cari brumele toamnei începeau să-i sărăcească de frunze. Nalt și ascăt, numai pielea și oasele, nalt de parcă nu se mai sfîrșea, și adus puțin din șele, umbla domol numărîndu-și parcă pe nisip pașii. Își sălta din cînd în cînd paltonul între umeri încovoiați și-și așeza, își trăgea spre urechi, friguros, căciula de blăniță de miel. Să oprea, ridica spre mine ochii albaștri, reci, și-mî întindea o mină uscată și rece.

«Ce mai zici, domnule Manea? Sănătos? Iaca, eū cu plimbarea mea... Am obiceiū, dimineata... Eū cam sufăr de stomah și trebuie să umblu mult. Așa, pe urmă, mă simt mai bine... Dar dumneta?»

—Și eū sint destul de bine, domnule Vernescu...»

Cu mine se purta de-obiceiū prietenos directorul: eram profesor venit din București, mutat după cerere. De lucrul acesta se mira el foarte des: «Cum ai putut dumneta să te duci din București? Acela-ī oraș mare, să tot traiești acolo... Alții se grămădesc să între în el; și dumneta fugi... Iaca, eū ași da mult să găsec un schimb la o catedră de matematică... Acolo ași putea să mă caut mai serios...»

Tușea încet, după aceia iar prindea să se plimbe printre arbori. Din cînd în cînd își sălta paltonul în spate și-și potrivea în cap căciula. Și iar ridica spre mine ochii reci c'o întrebare.

În cancelarie, în curînd se adunau profesorii. Cel mai fer-

cheș și cel mai în vază era Iliescu, Leonard Iliescu, de geografie. Sălta ușor la fiecare pas în jurul scaunelor, umbla cu degetele cele mari înfipte sub jiletcă, la subsuoară; cînd vorbea se apleca și dădea din cap subliniind ce spunea și avea un zîmbet nedeslușit, parcă de batjocură, parcă de prietenie pe obrazul rotund, roșcovan. După ce tăcea el, nu mai asculta pe nimeni; începea să-și răsucescă cu luare-aminte mustăcioara încirligată frumos la amîndouă virfurile. Și totdeauna avea planuri politice: «Eă să vă spun drept, să fiu în locul ministrului, așî tăia în carne vie... Știi cum așî organiza școlile? Ca la armată!.. Scurt și rablele, cei cari și-au trăit traiul, și-aă mincat malaiul, afară! afară! numai aă ce căuta în învățămînt... Acū-i vremea celor tineri!

— Mai încet, tinere, mai încet, tinere! nu fi așa de aprig!... rostea rar profesorul de franceză, și începea să-și mingie rîzînd făcălia.

— A! s'avem ertare, cucoane Eliseu, nu vorbesc de dum neta! Și Iliescu se sălta ușor în virful picioarelor și pleca cu grație capul. Dumneta ești încă cu tineretul! Dumneta n'ai închinat steagul... Dumneta ce părere ai, Dragomire?»

Cel de științi își freca încet virful nasului mare din mijlocul feței galbene și puhave, și privea în juru-i pe deasupra ochelarilor.

«Cum?»

Iar toți ceilalți începeau a rîde. Directorul își ridica privirile aspre și-și arăta dinții răutăcioși:

«Dragomir n'are nici-o părere..»

— Bine, bine,» rostea cu liniște Dragomir și iar își freca gînditor nasul uriaș și moale, și iar privea în juru-i pe de-asupra ochelarilor.

În fund pierdut în nouriî fumului de țigară, Radianu, profesorul de latină, nu zicea nimic. Citeodată parcă dormita, și pareă foarte trudit. De cele mai multe ori răsturnat în scaunul lui, cu picioarele întinse sub masa lungă, cu minile cufundate în buzunările pantalonilor, privea neclintit înnainte, în gol, ascultînd, cu sprîncenile ușor încruntate de-asupra ochilor negri, cari aveau o sclipire de oțel cînd se ridicau și priveau o clipă în jur, cu neliniște. Directorul nu vorbea niciodată cu Ion Radianu; nici nu se uita la el, numai rar, cînd îl vedea dormitînd, îi strecura cite-o privire lungă, aspră. Colegii ceilalți zîmbeau cu semne de înțelegere din ochi. Leonard Iliescu rare ori se apleca spre el cu surisu-i de femeie și rare-ori îi punea o întrebare. Într'un rînd, pe cînd prootul de religie făcea «politică acută» cum zicea Iliescu, Radianu tresări c'o vorbă:

«Ce, părinte? și dumneata faci politică?...»

Popa încercă să zîmbească, supt o privire tăioasă.

«De ce să nu fac? Nu sîntem și noi oameni?...»

Radianu își duse degetele la mustățile rari, lăsate, moi, peste buze.

«Nu l zise el scurt. Preoții aă altă menire, cași profesorii...»

Ce fel de politică faci dumneta? politică de căpățuială, cași Iliescu?..»

Leonard prinse a rîde deodată foarte înveselit, apoi se în-eruntă și începu să-și răsucescă repede mustăcioara.

Directorul se întoarse spre Vasile Dragomir și-l privi drept, parcă lui îi vorbea:

«Și asta, politica, e o patimă, ca oricare *al/a...*»

Profesorii tăcură. Dragomir, privind peste ochelari, întrebă cu nepăsare, ridicînd mina spre nas:

«Cum?»

Ion Radianu iar își mîngîia mustățile moi, lăsate a oală, cu degete tremurătoare.

«Aî dreptate, domnule director, zise el încet, foarte trist; aî foarte mare dreptate...»

Îmblădierea dureroasă a glasului îi pătrunse sufletul. Mă întorsei spre el și-l privii lung. Iar își lăsase capu'n piept, cu sprincenele ușor încruntate, cu aeru-î de întunerec și de tristeță pe față.

Intr'un rînd, pe cînd nu era el între noi, am întrebat pe director:

«Mă rog, ce-î cu Radianu?...»

— O bestie! zise ascuțit Vărnescu privind într'o parte. Un om care n'are cel mai mic respect de sine... Se imbată ca cel din urmă birjar. De la o vreme a ajuns într'un hal nemaîpo-mentit...

— Eh! rosti cu desgust Iliescu, și-și porni înainte buza de jos. Un prost, un fleac, un om de nimic.... Cu inteligența pe care o are, cu cuitura pe care o are, putea să ajungă departe... Știi cum bea, domnule? Grozav bea!... Se'achide în casă și bea; bea singur pînă ce nu mai poate... Îți spun serios, păcat! Nu-î așa domnule Dragomir? Dumneta ce zici?

— Dragomir nu zice nimic! șopti directorul privind ironic spre fața puhavă a colegului. Apoi, nalt și osos, se desfășură în sus și începu să se plimbe încolo și încoace, săltîndu-și din vreme în vreme nedeslîpitul palton din spate.

Încetul cu încetul pricepeam dușmăniile ascunse dintre profesori. Încet-încet mi le lămurea Ion Radianu în întoarcerile spre casă. Aveam același drum: și Radianu locuia într'o căsuță din Dealul Mărului, ceva mai la vale de mine. Cu aeru-î trist, cu fața ca supt negură, mă întovărășea cele mai de multe ori tăcut. Dar cîteodată unele simțiri lăuntrice îi izbucneau printre mustățile rari. Vorbea cu foc și-î scinteiau ochii mici. Simțeam că tremură întrînsul un suflet cald, că sufletul acela cald se stîngea în mîhniri necunoscute, și-î vorbeam domol și blind, într'un început de prietenie. Întăiu nu-î venea să creadă; întăiu începu a rîde și mă privi pieziș:

«Dumneata aî destul coleg?... e cancelaria plină. E!... n'ai auzit cum m'a zdrobit directorul? O vorbă a spus și m'a zdrobit!...»

Și prinse a rîde cu răutate.

«Știi dumneata ce se cheamă un om care nu mai are nici-un viitor înaintea lui? Omul acela sint eu. Ce folos poți avea de la mine? Crezi că nu știu ce ți-a spus directorul? Sint sigur că ți-a spus lucruri foarte frumoase despre mine cind nu eram eu acolo... Mi le-a spus și mie, despre asta să n'ai grijă... Ți-a spus că sint un om de nimic, nu-i așa? Ți-a spus nu-i așa? Că nu mai am nici-o fărîmă de respect pentru mine și pentru societate, nu-i așa?... Știi, crezi că nu știu?...»

Avea un rîs încet așa de dureros, care parcă tremura și în mine. Îmi era foarte milă, și el a început a simți aceasta. Mă căuta totdeauna cu ochii la eșire, se alătura de mine tăcut și amîndoi ne îndreptam spre ulița noastră liniștită, pe lingă grădina publică pustie și pe lingă farmacia Filipovici.

Ș'acuma, în drumurile acelea, îmi făcea *politica internă*, cum spunea el. Și astfel am aflat că directorul stăpînește pe toți din juru-i c'o inîmă de fier. Avea și putere deosebită, căci la toți profesorii împrumutase parole și cătră toți privirile lui reci se îndreptau ca o muștrare și ca o cerere. El era și dușmanul și prietenul tuturor. Iar dintre ceilalți, nu orău doi cari să se simtă bine unul lingă altul. Iliescu ora într'un partid, preotul Zaharia în altul și de multe ori începeau să răcească în gura mare și să dea din mîni în mijlocul cancelariei, vorbind despre potlogării, despre pungăși, pe cari le făceau cind ai lui Iliescu, cind ai popei, — cind erau la putere.

«Încă n'ai auzit discutiți de-acestea, îmi spunea Radianu, ești nou, se rusinează deocamdată de dumneata... Dar n'are să treacă mult și ai să-i vezi în toată strălucirea... Numaî Dragomir tace și se scarpină la nas: el e adică filosof! el ar vrea să împace și capra și varza c'o singură întrebare: «Cum?» Atîta știe să răspundă la ori-ce. Iar domnul Eliseu Popescu își mingie făcălia și-i batjocorește pe toți. Cind e cu directorul batjocorește pe Iliescu, cind e cu Iliescu batjocorește pe director și așa mai departe. I-ai văzut cum stău, i-ai văzut cum vorbesc ca niște străini... Parcă nu ești într'o cancelarie a unui gimnaziu... Vorbesc despre orice, despre toate năzbitiile, numai despre școală nu... Și directorul, *boacra*, domnu' Vernescu, îi privește pe toți cu dispreț și scoate foarte des ceasul cind se apropie minuta intrării în clas... Pindește pe fiecare; așteaptă până la urmă și-sî înseamnă în mîntea lui plină de cifre toate întirzierile... toate! căci aceasta e datoria lui de căpetenie...—Da, dragă, sfîrși cu risu-i încet Radianu, o viață foarte înălțătoare ducem noi... Despre mine nu mai vorbesc, eu sint în afară de lume!...»

Tot Radianu, într'o zi caldă de Octomvrie, m'a dus pină înaintea casei cucoanei Victoria Popovici.

În sat, acasă, între multe alte lucruri, aflasem că în tîrgul unde vin trăește ș'o cucoană care a plecat *de la noi*. «A fost o fată săracă, a unui om, un codaș, — și iaca a avut noroc...» îmi spunea mama printre oftări. «Dacă te muți acolo, du-te și pe-

la dînsa... Eă cred că are să-î pară bine *Vitorici* cînd te-a vedea...»

Intr'o zi mi-am adus aminte de cucoana Victoria, și Radianu m'a oprit înaintea unei porți verzi, închisă ca la o cetate. Era tot pe ulița mea. Mai la deal. Și dincolo de poartă se vedea o casuță pitică cu ferestrele pline de oale de flori.

«Dumneata nu mergi cu mine? am întrebat pe Radianu. Zici c'o cunoști...»

— O cunosc și n'am nici-o dragoste, zise zimbînd prietenul meu. Ce crezi c'ai să vezi? O femeie ca multe altele... Pe ulița asta sînt ca dumneaei, uite, cit păr în cap... Eă mă duc să mă plimb, tot e frumos azi...»

Mai întăi de toate am fost mîhnit de înfățișarea cucoanei Victoria. Era o femeie ca ori care alta, vorba lui Radianu, nici slabă, nici grasă, cu toate trăsăturile feței potrivite, și gema după fiecare val de cuvinte. Arăta să aibă o suferință veche, o boală fără leac. Al doilea, nici cucoana Victoria n'a fost tocmai veselă așînd că sîntem dintr'un sat, și-mi mărturisî îndată că soțul domniei-sale, Popovici, cum îi zicea ea scurt, nu e acasă, e la slujbă, la tribunal. Apoi, gemînd încet, începu a-și tîri picioarele prin casă în căutarea paharului, a linguriței și a chiselei cu dulceți. «Am venit să-mi fac datoria, îmi ziceam. Alceva nu mai aștept...» Cucoana Victoria avea întăi o frică: să nu încep a-i vorbi despre satul nostru. Cu un zîmbet sînjenit își adusese, parcă, aminte că ne-am văzut odată *acolo*, pe urmă tăcuse. Dar văzînd că n'am de gînd s'o îngrozesc cu amintiri din trecut, i se lumina puțin fața și-î păru foarte bine de cunoștință.

Își răsuci domol o țigară și din una din alta, sînd din cînd în cînd scrumul în podul palmei stîngi, cu jale prinse a-mi povesti nefericirile cu soțul său: că Popovici cam are obiceiul băutului, că trece prin leafă de nu se mai înțelege nimic din banî la sfîrșitul lunii, că'n sfîrșit, nu-î vorbă, îi dă ea banî pe miere, dar asta n'aduce prea mare folos. De la suferințele casnice nici băgai de seamă cînd trecu la cele trupesti. Și-mi înșiră, în trei sferuri de ceas o lungă istorie, din care aflai că o doare des capul, că o doare și vătămătura tot așa de des, că are junghieri prin mîni și prin picioare, că doctorii nu-s buni nici de dracul, că Vinerea nu-î bine să dai cenușa afară, că a cîntat cucoșu'n prag și a știut că-î vin musafiri, că a avut ș'un vis doveditor pentru aceasta; înșiră că pentru suferințele ei un moșneag îi descînta de *puhăele* și-î face un fel de băutură cu spirit și cu buruene...

«Uite, poftim, asta-î doctoria, îmi zicea dumneaei ridicînd dintr'un ungher o sticlă verde și scuturînd-o la lumină. Cînd bea, parcă-mi ia cu mina... Dar ce folos că nu ține mult!—Ioană hai! strigă apoi deodată vîrînd capu'n săliță, să iaî seama să nu se arda friptura ceia, c'apoi știi tu moarea mea! Și nu-mi trebuie, iaca, nimica alta decît doctoria asta, și-mi descîntă și de *puhăele*... Doctorii, nu știi dumneata, lasă pe om să moară cu zile... Uite cită lume moare! Așa! da nu m'ași da pe mina unui

Neamț să mă tai!...—Și viri într'o ascunzătoare, cu grijă, sticla cu doctorii—Uite, vine la o săptămână, și pune apă neincepută pe un fund de cofael... Iaca! iar a sărit cucoșu' cela pe gard, și tot îl spun sluteniei celeia să-l păzească, că altă grijă n'are!... Ioană! Ioană hăi! Ia vezi să nu sară în drum cucoșu' cela, că s'a suit pe gard! dacă așa năcaz avem noi cucoanele cu slugile astea! N'ai nici o nădejde întrînsele!...»

Cind am eșit, îmi vijiiia capul. Nu mai știam pe ce lume sint. O pornii încet, la deal, afară din țîrg, ca să mă mai răcoresc.

Lumina de toamnă umplea ca de un fum auriu mestecănișul. Numai trunchiurile albe stăteau drepte și neclintite, cu ramurile goale, cafenii, fără frunze. Dormeau în liniște și împrejuriările, și din țîrg veniră tremurînd o vreme cîntările clopotelor.

Radianu îmi eși înaintea de după un tufș. Incepu a rîde:

«Ai venit să te răcorești, nu-i așa? Mai întâi de toate soțul nu era acasă, și dumneaei ți-a vorbit despre multe suferinți, nu-i așa?..

— De unde știi? am întrebat mirat.

— Cum să nu știu? Asta-i frumos! De ce trăiesc eu între ei, de ce mi-am mîncat de atîta vreme viața? De ce am ajuns caia ce mă vezi?... Se opri puțin, cu privirile înnegurate. O lume întreagă de ființi de-acestea se mișcă în jurul dumnitale. Nule cunoști; eu le-am cunoscut și totuși am rămas aici. La urma urmei te deprinzi... Dar dumneata n'ai să te poți deprinde. Dumneata ești altfel de om. Eu m'am deprins, dar vai de capul meu!»

Mă întorsei spre el. Nu-l înțelegeam.

«De ce te uita așa la mine, urmă ei rîzînd cu tristeți. Dumneata nu știi ce-l în lumea care te încoujoară... Bine,—hai să ne plimbăm puțin, hai să vorbim despre altceva, lasă pe cucoana Victoria în uitare.. Să lăsăm în uitare pe toți... Lumea aceasta m'a zdrobit și m'a ucis.. s'o uităm.. Poate ai să mă înțelegi dumneata odată..»

Și ottă încet, c'o lumină de durere în ochi.—Apoi în tăcere, umblărăm o vreme printre sîlpii albi ai dumbrăvei, răscolind cu picioarele frunzele moarte, care foșneau tremurător.

«Ce fericite vor fi fiind ființele acestea care vin de la țară! zise deodată Ioan Radianu. Se amestecă atîtea lucruri în ele și sufletul cu toate acestea nu li se turbură...»

Mă oprii, întrebînd:

«Despre cine vorbești?

— Despre cine? Despre toată lumea care ne impresoară. Și despre cucoana Victoria, și despre toți! Și eă tot de la țară vin, tata e gospodar fruntaș, are boi, are pămînt; și n'am fost un băiat tocmai prost, și iaca n'am avut parte de nici-un bine pe lumea aceasta! Și dumneata tot din împărăția aceia vii,—dar poate dumneata ești om fericit. Mai cunosc pe cineva aici care rultămește în fiecare dimineată lui Dumnezeu pentru liniștea pe care o are... Cunosc pe bătrînul Gheorghe Marian... Ce te uita

aşa la mine? Nu, nu rîd, nici nu-mî bat joc de dumneata... Şi ei s'a ridicat ca noi, dar în alte vremuri. A fost directorul gimnaziului. Acuma e la pensie.. Uite, ai să-l vezi.. Are o săhăstrie şi trăeşte singur cuc şi zice că se simte tare fericit. Lumea cealaltă pare despărţită printr'un zid de el... Să mergi, să-l vezi numai, decit...»

Deodată începu a rîde.

«Cînd mă auzi vorbind aşa, mult şi fără rost, lasă-mă să vorbesc... Am şi eu toane bune cîte-odată; altfel tac în mine. În durerile mele, şi nu crînesc... Acû vorbesc amestecat, fără şir poate,—dar ceva cred că tot poţi înţelege... Cîte-odată tot şbine să ai cui spune, să ai cui spune aşa, *ceva*... Altfel greu e să stai singur ca'ntr'un pustiû... Să nu vezi o faţă prietonă, să nu-ţi pătrundă în suflet o vorbă moale...»

Cuvintele de la urmă, slabe, mi se părea că tremură Cum mergeam, nu ridicai fruntea. Radianu şi el privea în altă parte, cu ochi pe care îi bănuiam turburi şi dureroşi. În tăcere, ne îndreptam spre oraş, pe lângă dambraura aurită de soarele pieziş de toamnă.

Aproape, drept la margine, în mijlocul livezii lui uriaşe, bătrînul Gheorghe Marian ne eşi vesel înainte. Işi mîngîia capul gol, acoperit de tufe de păr ca zapada, i-i mîngîia mustăţile albe, curate, şi rîdea întorcîndu-şi la fece clipă spre noi obraji stacojii. Păsea încet, printre arborii rari, prin iarbă, şi cu gesturi largi, cu mulţămire, ne arată gospodăria întreagă, de la grajdurile curat ţinute cu nişte păhare pînă la locuinţa lui de singuratec cu ziduri tari albe, acoperită cu olane roşii. Ne pofti în balconaşul apărât de un geamluc cu sticle colorate, ne pofti pe sofale moi, ne aduse cafele în felegene turceşti şi ne puse dinainte o chiseă plină de tutun mărunt şi galben.

«De la Constantinopol mi-l aduce regulat un Grec...» zise bătrînul cu mulţămire. E ceva rar, ceva nepreţuit... Fumezi o ţigară şi-ţi umple gura de parfum...

— Da' tot cu singurătatea? tot cu singurătatea? întrebă vesel Radianu. Eu cînd mai dau pe la dumneata şi te văd aşa, rumânla obraz, parcă mă molipsesc de oleacă de mulţămire...

— Singur, că altfel nu-î chip... zise bătrînul arătîndu-şi dinţii într'un ris tăcut. Am încercat eu de toate, da' am văzut că aşa-î mai bine. Cu lumea n'am nici în clin nici în mînică. Am muncit o viaţă din greu, acû vreau să am dreptul să mă odihnesc... He! mult am răbdat, decînd eram aşa, numai de-o şchioapă, acasă, la ţară, în sărăcia tatălui meu... Crunt am suferit. Bine că mă pot bucura măcar acum...»

Apoi deodată începu a vorbi despre altele; despre stupii lui, despre pomii, despre vaca lui de Tirol, şi despre liniştea marginii aceleia de oraş, unde nu vin veşti, unde nu s'aud muzici unde nu ţipă copii şi nu se ceartă mueri.

«Eu trăesc pentru mine, zise el încet. Aşa înţeleg eu. Nu

fac rău numărul... Poftim, mai faceți cite-o țigară; trebuie să știți că e un tutun foarte bun, foarte ales... Imi pare bine, domnule Manea, că ai venit să mă vezi... Auzisem că ai venit aici în țirgul nostru, dar până azi n'am avut fericirea să te cunosc... Ei, cum te simți?... Bine?...—Datoria! datoria! adăogi el, ridicând un deget în sus... Mi-ai făcut și eu datoria treizeci de ani, ș'acuma mă odihnesc...»

O lumină rumână se risipise de la asfințit în toată livada întinsă, cu ramurile goale. Invăluise și dumbrava de mestecenii de-aproape; cucerise și dealurile din preajmă, pecind munții în depărtări se îngrădeau în cetatea întunerecului lor. Liniște deplină încremenise peste toate; răcoarea amurgului venea plină în balcon pe geamlicul deschis și respira în șuvițe lungi fumul tutunului. Bătrînul, foarte mulțămît, cu părul lui alb, cu mustățile ca niște frînturi de zăpadă de-asupra gurii largi, cu obrazul plin de rumeneala singelui, ne vorbea despre sine, despre ticăni aleasă, despre adincile-i mulțămiri singuraticice, în care nu se amesteca nici-o altă privire, nici-un alt zîmbet, nici-o altă inimă...

IV.

Așa, de la aceste citeva întimplări, am început a cunoaște pe Ion Radianu; și de la aceste întimplări am început a înțelege că avea un dispreț adinc pentru mahalaua liniștită care ne impresura, pentru colegii noștri dintre cari unii fac politică iar alții nu fac nimic; la urma urmei, până și pentru singurătatea veselă și adinca mulțămire a bătrînului Marian. Vorbele cărora le dăduse drumul fără mult șir, nu-mi descoperiseră tainițele sufletului său. Înțelegem totuși că am de-aface cu un om care suferă greū în lumea aceasta. Ochiul lui cufundați ea'ntr'o negură, mai ales, imi arătau cu prisosință aceasta, de citeori se ridicau spre mine. Foarte cu greū se deschidea; prea anevoe se încheaga prietenia noastră. Demulțorii nu-l vedeam zile întregi; fugea de mine. Il zăream de departe numai, pe fereastra lui, cu părul sălbătăcit, cu pleoapele cernite. M-ași fi dus să-l cercetez acolo, în odăița lui, dar știam bine că nu-mi va deschide: deciteori voiseim să intru la el, mă oprise c'o vorbă scurtă, în care pătrundea parcă o undă de dezgust și de mînie. În zilele acelea, cînd ne întâlneam la școală, aproape nici nu-mi vorbea, și cînd întorcea spre mine ochii, parcă mă privea din altă lume, din visuri.

«Iarăși umblă amețit, iarăși s'a pus să bea!... zicea încet, cu dezgust adinc, directorul.

Leonard Iliescu ridea săltîndu-se în virful degetelor: parcă nu mai putea de bucurie: parcă auzea o veste bună.

Și cu toată patima aceasta grozavă, simțeam că prietenia mea pentru acest nenorocit crește. Iar prăpastia de durere a bietului suflet o simții lingă mine cu spaimă într'o sară de

inceput de iarnă, cînd cel dintăiū vîscol începu să geamă prin livezile goale, spulberînd frunzele și tremurîndu-le lingă cercevele ferestrelor. În seara aceea, pe cînd stam singur dinnaintea focului, în lumina lămpii, Radianu pe neașteptate năvăli de afară, ca împins de vînt, și se opri în mijlocul odăii, privindu-mă cu ochii turburi.

Zise rar, cu voce răgușită :

«Bună-seara!» — Apoi privi neliniștit în jur. O clipă păru că ascultă ceva, orică voește să-și aducă aminte de o întîmplare îndepărtată. Se apropiē după aceea de foc și întinse minile spre flăcări. Un fior de frig îl străbătu, sub mîngierea căldurii. Il priveam cu uimire.

«Ce mai faci, amice? șopti el încet, cu greutate. Poate te supăr. Pot să mă duc. Am venit numai să mă încălzesc oleacă. La mine e frig și ured ca 'ntr'o temniță...» Iar se scutură, străbătut de un fior. «Ș'am mai venit să te mai întreb un lucru...»

Ridică deodată ochii spre mine, ochi plini de neguri bolnave; și gura i se întiase într'un rîs dureros, grozav.

«Uite, Radiene, murmurai mișcat: stai colea în jilt. Lingă mine. Încălzăște-te innaintea focului. Parcă ți-i frig. Ce ai? Tu n'ai foc acasă? n'ai lemne?...»

El făcu semn cu capul la dreapta și la stînga. Nu, n'avea nimic.

«Ce-ai vrut să-mi spuī?...» El tăcu.

«De unde să am lemne pentru foc? zise deodată privindu-mă țintă. Nu te uiți la mine? Nu înțelegi? Ce mai caut eu aici? Ce caut în lumea asta? ce caut în viața asta? Un om ca mine degeaba mai trăește! Decînd n'am vorbit noi? Decînd n'am schimbât două vorbe? De trei zile! El bine, dragă, de trei zile ce crezi c'ani făcut eu? Am băut. Ședeam singur, undeva, nu știu unde, într'un colț, poate acasă, poate la crișmă... Asta făceam. Și sorbeam încet, unul după altul, păhărele de coniac... Alita făceam. Și nu mă gîndeam la nimic... Chiar de acela poate beaū, ca să nu mă mai gîndesc la nimic!...»

În jilt, rămase cu ochii ațintiți asupra focului. Și urmă cu o mihnire amară :

«Așa, încet... încet... păhărel după păhărel... Așa-mī vine mie.. Și întăiū o undă călduță mi se strecură prin vine, și parcă mă încălzesc, și iar începe a mi se lumina mîntea ca odinioară... Ce om am fost eu, dragă Manea!... Eu puteam să ajung undeva, departe.—și pe urmă am rămas aici și trăesc ca un animal necuvîntător. Citeodată, dragă prietene, viața noastră e foarte tristă!—Și așa stau, și iar beaū păhărel după păhărel, încet, și se duc regretelo acestea și rămîn așa cum sînt, cufundat într'o noapte în care nu văd, n'aud nimica... Numai din cînd în cînd trece priu mine o suflare înghețată... Ș-atita. Și pe urmă dorm somn de plumb, și mă trezesc amărit, parcă aș fi omorît pe cineva. Asta-ī viața mea, iubite!...»

Radianu dădu din cap cu disperare și ridică încet spre mine doi ochi în care luceau lacrimile.

«Ce? crezi că plîng? rosti el tresărînd. M-a ajuns numai căldura focului. Nu, eu nu mă înduioșez. Eu sînt plin de vîmîn. Eu sînt un om foarte rău. Am ajuns foarte jos. Numai pe tine te iubesc. Tu te-ai uitat cu milă la mine. Incolo nu pot să sufăr pe nimeni. Mi-î greață cînd intru în cancelarie, cînd umblu prin tîrg și văd atîția ticăloși, cărora le curge noroi prin vine, cînd intru în strada asta care e o baltă murdară...— Crezi că nu știu, urră! el după o clipă, crezi că nu știu că ești un rătăcit? Ce ți-ai închipuit? Ți-ai închipuit că trăești pe tărîmuri fericite și liniștite... He-he! în liniștea asta care te înșală, curge ca orlunde aiurea fluviul răutății omenești...»

Tăcu. Incruntă sprincenele și-și ațînti ochii spre flacări. El priveam uimit, turburat, parcă intram în locuri întunecoase și necunoscute. Omul acesta vorbea despre patima lui cu amărăciunea disperării, vorbea despre lume cu desgustul disperării; vorbele lui închideau o tristeță așa de apăsătoare, încît aveam simțirea că sînt față la agonia unui om care a înghițit otravă și blestemă lumea în ceasul morții.

Tăcea acuma, neclintit. Și cel întăiu vînt al ernii suna adînc afară, în livezi, cu creșterii fioroase, cu scăderi tremurate și chinuite. Radianu asculta melodia aceasta viforoasă, o asculta așa parcă răsuna în el, în sufletul lui.

Întreabă într'o vreme:

«Ziceai că vrei să-mi spuî ceva?»

— Da, șopti el. Voiam să te întreb de ce-ai venit aici, în lumea asta a noastră... Da' acū nu te mai întreb. De ce să te mai întreb? Ai venit ca să găsești poate liniște.

— Da, pentru asta am venit. Ai înțeles poate cite dureri am încercat?»

Radianu clătină din cap, cu îndoială:

«Hm! Am înțeles, mi-ai spus.—Vezi tu, zise el, privindu-mă trist, înțeleg să ajungă un om așa, să se ticăloșească pentru dureri adevărate. Dar eu pentru ce-am ajuns aici? Spune! pentru ce-am ajuns? Eu n'am avut nimic. Așa, la început, o dragoste oarecare, puțină, foarte puțină, repede mistuită; și pe urmă nu s'a mai petrecut nimic în mine... Dar vezi, iar mă gîndesc, asta î grozăvia! Nimic! N'am simțit nimic în jurul meu, n'am putut face nimic în lumea asta, nu n'am simțit îndemnat să fac nimic, și încet-încet mi-au amortit simțurile; tot ce-aveam bun în mine s'a dus, repede s'a mistuit, repede s'a risipit, cași începutul acela de dragoste... Așa am fost eu. Nu știu de ce am fost eu așa. Ș'acuma uite,—am ajuns, grozav am ajuns!—Grozav am ajuns! rosti el, cu spaimă; nu pot să mă mai lipsesc de otrava asta!... Știi tu ce-î asta? Văd durerea, văd moartea înaintea mea și nu mă pot stăpîni!—Grozave lucruri! amare lucruri! șopti el repede, c'o înfiorare. Parcă vorbea singur. Apoi se opri ca s'asculte plîngerile vîntului.

«Cite visuri de aur, șopti el într'un tirziu, cite visuri de aur îmi făceam eu odată! Acuma, uite, îmi cărunțește părul și mustața; dar atuncea, eram băiat tinăr. Atuncea puțin mi-a păsat. Cu doi franci m'am dus în București, și c'o buccelută la subsuoară. Pe jos m'am dus. Și dormeam la început undeva, pe pământ, într'un dos, mă ajungea și ploaia de multe-ori; iar de mâncat mâncam de douăzeci de bani pe zi, atit, citeva prune și o bucățică de pine. Așa am început eu, iubite,—și eram tare ca oțelul! Nici nu m'am îmbolnăvit în vinturi și ploa, nici n'am murit de foame, și greu, greu am dus-o multă vreme, dar aveam tărie, aveam curaj, și mai ales îmi făceam multe visuri... Și munceam, și răzbăt am, și așa fi putut să răzbat sus, sus... Uite, dacă așa fi putut batir cit de cit zimbi și vorbi dulce ca Leonard al nostru Iliescu, bine mi-ar fi priit... Tare sus m'ași fi suit. Așa, sus, are să sue el. Da' el n'are nimic din ce-aveam eu. Nici focul meu, nici scăpărările minții mele... Eu am fost totdeauna întâiu, totdeauna, ori-și-unde... Așa, dragă,—și pe urmă am ostenit dintr'odată în pustietatea asta, s'am căzut!...—De-acu n'o să mă mai ridic! De-acu s'a sfușit!...»

Iși plecă în piept capul.

«Poate vrei să știi de ce?—Știi poate, cași mine.—Și sînt și alții cari au ajuns așa, dar în ei a murit totul, ei nu se mai plîng, în ei și judecata a murit... Dar în mine a fost o fierbere mare,—și încă nu s'a potolit cu totul... Eu am avut dureri grozave, grozave dureri cînd am simțit că mă duc! Eu mă mai întorc, cu capu'n piept, cu gînduî, în cimitirul trecutului...—Așa, iubite, așa e nefericirea mea. Și știi că urăsc pe toți citi mă impresoară; îi urăsc pentrucă am ajuns și eu ca ei. De aceia am căzut, pentru-că trebuia să mă prefac și eu, să intru în apa tuturor, sub luciul, unde nimic nu se cunoște...»

Oftă prelung, după aceia parcă-l cuprinse o nebunie a vorbeî.

«Iată, dacă nu te plictisești și nu ți-i somn, am să-ți spun un șir de istorii foarte adevărate. Le știu bine pe toate, am trăit și eu alături, mi-am depănat și eu alături firul nenorocirilor mele. și știu totul.—De liniștea cui te-ai minunat dumneata în frumusețile aceste ale livezilor? Să zicem că te-ai minunat de liniștea cucoanei Smaranda Pacu, care are o casă curată, un cățel flocos, și șade toată ziua la porțiță cu țigara în gură. Să zicem. E văduvă, dar să știi că grozav ar vrea să se mărite iar... Asta se știe. Apoi în întâia căsnicie a dumnisale, dragă, lucrurile s'au petrecut într'un chip cam ciudat. Da, în întâia căsnicie a cucoanei Smaranda Pacu, care viețuește într'o casă cu dumneata.—Vasile Pacu trebuie să știi că în tinereța lui avea patima băuturii. Dar știi cum bea? Până ce cădea în bot, așa bea!—Iar rudeniile toate, oamenii cu greutate și cu multă minte, s'au sfătuit să-l așeze pe băiat, să-l liniștească, să-l insoare... Da' el vesnic umbra dintr'un șanț în altul. Bine; se sfătuesc și găsesc pe ființa aceasta, pe Smaranda Botezatu. Pe-atunci era tinără și

subțirică și nu bea tutun. S'adună neamurile dintr'o parte și din alta și hotărâsc așa, în sobor mare: Vra să zică, noi facem căsnicie. Dăni: o slujbă băiatului. Și pe urmă nevastă-sa să-l ție la post din partea băuturii... Să-l ție la post până ce s'a dezvăța.—Așa, dragă, s'a făcut căsnicia, și la nuntă Vasile Pacu s'a îmbătat așa de tare cu rachiu, iubite, că altceva nu bea, s'a îmbătat așa de tare încit a căzut sub masă încet, încet, nici nu l-a simțit nimeni; numai miresei i-a trecut un fier roș prin inimă... Și pe urmă două luni l-au ținut rudele închis cu nevestă-sa, luna de miere!... Și-i dădeau trei păhărele pe zi, — numai atita,—ca să-l dezvețe... S'a slăbit, a slăbit omul, s'a făcut alb, și se tinguia că-l arde la inimă, și cerea de băut... Plingea și cerea dela cucoana Smaranda... Asta a fost vieța lor de insurățe!... Și mai făcea una: se scula noaptea și căuta cheile dela dulap... Acolo în dulap era sticla cu venin... Umbla ca un hoț, desculț, prin casă, și nevastă-sa se deștepta și țipa îngrozită... Și într'o bună zi, săracul, nu s'a mai sculat din pat, și s'a stins... A murit din pricină că n'a mai băut.. Și vezi tu, prietene, ai să înțelegi că cucoana Smaranda a rămas fată mare, și de-aceia de-atita amar de ani, decînd e văduvă, se gîndește și ea, saraca, să se mărite... Asta a fost o fericire, aici în casa unde stăm noi înaintea focului...»

«Despre liniștea cui vrei să-ți mai povestesc? urmă cu glas învăluit Ion Radianu. Să zicem că vrei să-ți vorbesc despre liniștea lui Dumitru Avrănescu, care are căsuță chiar peste drum de aici. Îl știi? are două mustați foarte groase, ș'un obraz scofilcit grozav. E funcționar. Tatăl său a fost gospodar în Păiseni, aproape, și el a învățat să scrie și și-a făcut un viitor aici la țîrg... Toți vecinii dumnitale trebuie să știi că au devenit fericiți în acest fel. Și-au făcut un viitor la țîrg... Nevasta lui Dumitru Avrănescu sîmăna cu cucoana Victoria, numai mi se pare că e ceva mai bolnavă. Nevasta lui Dumitru Avrănescu, cucoana Savastița, n'a dăruit societății nici-un bărbat. A născut numai trei fete. Toate au crescut mari și n'au avut zestre. Cea mare s'a măritat cu un băiat care trebuia să-și facă un viitor. Adoua nu se putea mărita din pricină că era foarte urită. Chiar părinții se spăimîntau de părul ei aspru și zbîrlit, de nasu-i ciudat, și de niște buze ca de negru... O ciudațenie... Și cucoana Savastița și cuconu' Dumitru, întrebau: «Cînd dracu ai să te măriți, ciuma lumii? Cine dracu are să se mai uite la tine? Bunicu' din groapă?...» S'a întîmplat însă că trăia pe aici un flăcău tomnatic. Poate avea cincizeci de ani; nu bea apă niciodată, și tusea din nineața cînd se scula și seara cînd se culca... Cuconu' Dumitru și cucoana Savastița au fost bucuroși cum nu se poate spune că au dobîndit un asemenea ginere. Și ciuma lumii s'a măritat. La un an, însă, a început și ea să tușească. Și adoua primăvară n'a mai apucat-o: a murit... Asta nu s'a întîmplat de mult... Iar toată zestrea ei au moștenit-o celelalte surori... S'acuma tușesc și ele dimineața cînd se scoală și seara cînd se

cuică. Ba a început să tușească și domnul Dumitru Avrămescu. Poți să-l auzi în fiecare dimineață cum bate doba când ese... Și, poate, înțelege ceva, săracul; și de necaz mare se întristează când ia leafă, de-l aduc alții acasă, și-l cumpănesc pe scări, spre sălașul liniștei lui... Asta-i altă întimplare adevărată...»

Și Radianu începu să ridă încet, cu răutate, ridicind spre mine ochii înnegurați.

Glasul tovarășului meu era acuma scurt și șuerător, trezind în juru-mi fantazmele acestea cumplite dintr'o vieță închisă, care are atitea dureri în întuneriturile ei. Nicl nu bănuiam în jurul meu plămada aceasta a nenorocirii, și destăinuirile lui Radianu, destăinuirile omului acestuia învins, zdrobit, înveniat, mă infricoșau. Tăceam și ascultam vântul, care avea acuma vibrările unor clopote depărtate și strani.

«A, dar sint unele istorii mai ciudate și, dacă vrei, mai frumoase, începu iar prietenul meu cu risu-l ușor, crud, — și sta neclintit ca de piatră, în jilț, dinnaintea focului pe moarte. — Fiecare casă își are împrejurările ei... Dumneta îți dai socoteală ce înseamnă istoria unei case, istoria unei odăi, cu oglinzile care au răsfrint atitea obrazuri chinuite și atitea lacrimi, cu scaunele șchioape care au sprijinit atitea trupuri rănite, cu paturile în care au gemut viii, până ce s'au alinat apoi în somn de ghiță?... Fiecare are o istorie amărită, crede-mă pe mine. Uite: odaia mea, n'o cunoști... Odaia mea e goală ca sufletul meu, și rece, foarte rece: e mormântul meu... acolo imi sorb eu veninul, acolo beau, și am un pat, care scirție, parcă plinge când cad pe el, când mă prăbușesc în somn negru! Iar în odăile celelalte stă domnul Alexandru Roman. Pot să-i zic moș-Alexandru Roman: acuma-i cărunt și zbircit... Știi dumneta cum urăsc eu pe omul acesta, pe Alexandru Roman? Îți dai dumneta socoteală? Cu toată disperarea îl urăsc!... De mult, de mult stau eu la dunsul și de mult îl cunosc. De ani îl știu îmbrăcat în stralele de șiac, de ani tremură și stringe pară lingă pară... Poate-ai auzit de el. Acuma-i singur: când vine vremea grijutului își pune șorț și se leagă cu grimea la cap, cum ai văzut pe cucoana Smaranda: stringe noroiu din uliță și-si lipește pereti. Cu noroi îi lipește ca să nu cheltuiască cu lutul. Ș'ai auzit poate cum umbra din dugheană în dugheană gustind maslinele și stafidele, ai auzit poate cit de selbatec minincă când e poftit undeva, la masă. Grozav îl urăsc. Și-l cunosc de mult. Il cunosc decind s'a însurat, ș'a luat o fată orfană de-aici, din țirg, pe una Olga Caraiman, o fată subțirică și blajină, s'o puf la rană. A luat și o leacă de avere zestre. De pe vremea aceia stau eu în odăia mea. Și zi cu zi am băgat de seamă cum curge vieța acestor doi oameni care se întovărășiseră să trăiască până la moarte. Îți poți da dumneta seamă ce se petrecea? Flința aceia slăbuță și subțire mătura, spăla podelele, grijea prin ogradă, și umbra pe dinnaintea ferestrelor mele înti'o fustă veche, cirpită într'o sută

de locuri, o fustă care fusese de bună somă tirită, apoi părăsită într'un colț de uliță de o cerșetoare... Așa umbla ființa aceea. Apoi, din trei lembe, trebuia să facă mâncare. Celelalte erau ținute în hambar sub cheu. Stăpînul îi lăsa și un pumn de făină de grâu și o strachină de fasole care trebuie să fi fost numărate. Cite zile, cite luni, citi ani, a eșit așa în straele-i de șiac Roman, ca să se ducă să-și apere procesele la judecătorie? Cite zile și citi ani a făcut femeia aceea bătătură la genunchi spălînd dușamelele, citi ani a numărat fasolele zgircitului?... Dumneata nu știi nimica; dar eu știu că ea în ani lungi n'a văzut un ban în mînă, n'a văzut odată ce era în dulap și'n sîpete, în dulapul ei și'n sîpetele ei, ani a trăit așa umblind ca o umbră în zdrențele ei și nu m'a văzut decît pe mine la geamul meu. Și zile nenumerate a plîns, fără s'o audă nimeni; eu o auzeam: după aceea n'a mai plîns!—Așa-i că asta-i o poveste din altă lume? Și s'a petrecut aicea, la citiva pași de noi. Pe urmă n'a mai plîns. Pe urmă a început să se uite drept înaintea ei, în necunoscut. Uscată ca o scindură, albă și tristă, umbla încet, moale; putea s'o ude ploaia putea s'o bată soarele: tot atîta era dacă ar fi udat ploaia, ori ar fi ars soarele, o piatră! Așa nesimțire cumplită încă n'ara văzut. Nimic din suflet nu-i mai rămăsese; poate nici nu mai știa dacă-i ființă omenească, și încă o ființă care, cine știe, poate trebuia să se bucure în lume, să aibă zîmbet în ochi, să-i tremure inima! Așa, lingă umbra aceasta, a trăit fiara, a trăit omul pe care-l urăsc așa de grozav și pe care-l las să trăiască. Nu pot să-i fac nimic, nu mă simt în stare să mă apropiu de el. A trăit lingă dînsa și a privit-o cum într'o zi a căzut și a amuțit... N'a gemut, n'a strigat. A stat zile întregi întinsă cu fața în sus, numai ochii îi trăiau... Pe urmă a murit...

Și din odaia mea, prietene, eu am știut, am văzut toate... Da, toate le-am văzut, gemu stîns Radianu, și ființa aceea mi-a fost dragă multă vreme; pe urmă mi-a fos milă de dînsa; pe urmă imi era milă și nu mă mai puteam uita la ea! Asta-i dragostea mea cea puțină, iubite, repede mistuită, repede risipită...»

Încet își ridică fruntea și mă aținti c'o privire sălbatecă. Rîsul crud murise; fața îi era plină de o mîhnire de moarte.

Și foarte lin, sfîrși: «Vieța noastră, prietene, citeodată e foarte tristă...»

După aceea se cufundă ca'ntr'o amortire. Și eu parcă nu îndrăzneam să turbur liniștea odăii și lumina neclintită a lămpii.

(Va urmă)

Mihail Sadoveanu